

 <http://orcid.org/0000-0001-8021-9210>

IWONA BORUSZKOWSKA

Wydział Polonistyki UJ

iwona.boruszkowska@uj.edu.pl

 <http://orcid.org/0000-0001-8021-9210>

TETIANA PAWLIŃCZUK

pav_tetiana@ukr.net

Wstęp: bliskość jako figura poznania i współodczuwania

Punktem wyjścia dla niniejszego numeru czasopisma „Studia Litteraria Universitatis Iagellonicae” jest intuicja zarazem prosta i wymagająca: że „bliskość” – pojęcie należące do języka emocji i relacji – może stać się kategorią badawczą i epistemologiczną, o ile poddamy ją krytycznej refleksji, a następnie przekształcimy w narzędzie analizy literatury, kultury, pamięci i tożsamości. Bliskość nie oznacza tu prostego „bycia obok” ani utożsamienia, lecz – odpowiedzialność za drugiego, jak chciałby Emmanuel Lévinas (1989): „współ-bycie w rozdzieleniu”, jak pisał Jean-Luc Nancy (2010); gest gościnności, która poprzedza poznanie, jak proponował Paul Ricoeur (1989).

Bliskość, o której mowa, to również bliskość dzielona: przez wspólną przeszłość, przez język i jego translacyjne przepływy, topografie pamięci i traumy, wspólne doświadczenia posttotalitarne, a także współczesne formy oporu wobec dezinformacji, przemocy i utraty. Tak bowiem rozumiemy bliskość – jako projekt otwartości i wspólnotowej pracy wyobraźni. Podobny ton rozpoznajemy w ukraińskiej literaturze, zarówno tej klasycznej, jak i współczesnej: od wizji „duchowej geografii” u Łesi Ukrainki, przez egzystencjalne krajobrazy Pawła Tyczyny, po traumatyczne przestrzenie u Oksany Zabuzko czy Serhija Żadana. Ukraina bliska – to Ukraina wielogłosowa, polifoniczna, heterogeniczna, która przemawia z różnych pozycji: wierszem, świadectwem, filozofią, archiwum i komiksem.

Zasadniczą intencją niniejszego numeru jest zaproszenie do refleksji nad tym, w jaki sposób literackie, kulturowe i historyczne reprezentacje Ukrainy współtworzą sieć znaczeń rozpiętą między pamięcią a teraźniejszością, geopolityką a intymnością, przynależnością a innością. Proponujemy tym samym nie tyle studium tożsamości, ile gest zbliżenia: próbę uchwycenia Ukrainy jako „bliskiego Innego” (Gadamer 2007). Skupiamy się na tym, co oswojone i zarazem wymykające się jednoznaczności, co znajome, lecz nie w pełni dostępne. Proponujemy zatem lekturę Ukrainy nie jako odrębnego „tematu”, lecz jako pola relacji –

symbolicznej, historycznej, afektywnej i literackiej – w której kategoria bliskości stanowi figurę poznania, współodczuwania i odpowiedzialności. Interesuje nas Ukraina nie jako „obiekt badań”, lecz jako partnerka w dialogu kulturowym, jako „bliski Inny” – obecny, choć nieprzejrzysty; dostępny, ale nieuchwytny w jednoznacznych kategoriach polityczno-historycznych.

Zgromadzone w tomie artykuły podejmują temat „Ukrainy bliskiej” w wielu wymiarach: jako przestrzeni pamięci, archiwum doświadczeń i figuracji literackich, a także obszaru estetycznych, filozoficznych i translacyjnych negocjacji. Numer ten nie rości sobie prawa do przedstawienia całościowego obrazu ani jednolitego dyskursu. Wręcz przeciwnie: jego siłą jest polifonia, lokalność, rozproszenie. Numer otwiera tekst jednej z najwybitniejszych ukraińskich badaczek – prof. Tamary Hundorowej, historyczki literatury, kulturoznawczynie i teoretyczki z Instytutu Literatury im. T. Szewczenki w Kijowie, profesorki wizytującej na Uniwersytecie Harvarda i w Princeton. Autorka książek *Femina melancholica. Стать і культура в гендерній утопії Ольги Кобилянської* („*Femina melancholica*”. *Плеч і культура в genderowej utopii Olgi Kobyłańskiej*, 2002), *Післячорнобильська бібліотека: український літературний постмодернізм* (*Postczarnobyłska biblioteka. Ukraiński postmodernizm literacki*, 2019), *Кімч і література* (*Kicz i literatura*, 2008) oraz *Транзитна культура* (*Kultura tranzytowa*, 2013) jako intelektualistka zajmująca się nowoczesnością i postkolonialnością Ukrainy pisze o postkolonialnej traumie, a punktem wyjścia do tej refleksji staje się nietłumaczona na język polski powieść Ahatanheła Krymskiego *Andrij Łahowski*. Publikowany w przekładzie Iwony Boruszkowskiej esej *W świecie matki: histeria kolonialna* pochodzi z książki *Kultura tranzytowa. Symptomy postkolonialnej traumy* (2013) i stanowi wielopoziomą analizę nieukończonego modernistycznego utworu, który Hundorowa interpretuje jako zapis kolonialnego resentymentu i psychopatologii zniewolonego podmiotu. Badaczka dokonuje swojej lektury przez pryzmat Fanona, Jamesona, Pawłyczko i orientalistycznych figur modernizmu, a jej celem jest pokazanie, że histeria, seksualność i przemoc symboliczna są wpisane w kolonialne uwikłanie ukraińskiego intelektualisty. Tekst ten rezonuje z aktualnymi debatami nad postkolonialnym statusem Ukrainy, nad kobiecym doświadczeniem i nad sposobami oporu wobec przemocy historii; jednocześnie zaś jest ramowym głosem całego tomu – konfrontacyjnym, wielojęzycznym, pulsującym myślową intensywnością i historyczną świadomością.

Z kolei Walentyna Łoś rekonstruuje materialny ślad ukraińsko-polskiej wspólnoty intelektualnej poprzez analizę rzadkich ukraińskich edycji klasyki w Bibliotece Wydziału Filologicznego UJ. Jej tekst *Раритетні видання українських класиків в українській книгозбірні Бібліотеки філологічного факультету Ягеллонського університету* to nie tylko opis bibliograficzny, ale i esej o pamięci zapisanej w papierze, pieczęci, podpisie. To propozycja analizy bliskości opartej na dotyku tekstu, jego archiwalnej obecności, wspólnym czasie i przestrzeni kultury pisma. Aleksandra Ewelina Mikinka przygląda się Ukrainie jako przestrzeni kulturowego „pogranicza” i w tym kontekście analizuje pamiętnikarską i wspomnieniową twórczość Aleksandra Grozy. Zadaje pytanie: czym jest „ukraińskość” dla autora związanego z „szkołą ukraińską” romantyzmu? Czy bliskość

oznacza tu utożsamienie, fascynację, czy może kolonialną projekcję? Autorka operuje narzędziami postkolonializmu i kulturowej komparatystyki, analizując niejednoznaczności i ambiwalencje tej figury. Iwona Boruszkowska w swoim artykule przywraca poetycki wymiar twórczości Mykoły Chwyłowego, z perspektywy estetyki robotniczej i społecznego uwikłania podmiotowości lirycznej, z kolei Mateusz Mościszko ukazuje twórczość innego poety – Ołeha Łyszehy – jako projekt transgresyjny: łączący elementy szamanistyczne, duchowe i ekologiczne w alternatywnym modelu poetyki obecności. Dwa ostatnie teksty – Pauliny Feliksik oraz Elżbiety Niewiadomej – przesuwają oś refleksji ku przyszłości (czy raczej: przyszłościom) Ukrainy, rekonstruowanej poprzez język katastroficzny i wizje postapokaliptyczne. Paulina Feliksik analizuje dyskurs czarnobylski jako strukturalnie niezamknięty, wciąż żywy i afektywnie niedookreślony – a więc jako przestrzeń domagającą się lektury nie w trybie archiwum, lecz jako „obecnej przeszłości”. Z kolei Elżbieta Niewiadoma pokazuje, jak współczesna sztuka komiksowa (na przykładzie *For Their Own Good* Kateryny Koszelewej) staje się nośnikiem lęków społecznych, nowych kodów estetycznych i alternatywnych wizji przyszłości – często postapokaliptycznych, a zarazem zanurzonych w problematyce sprawiedliwości społecznej. Dyskurs czarnobylski ukazany zostaje jako dynamiczna matryca symboliczna, natomiast webkomiks jako medium nowej wrażliwości społecznej, dotyczącej takich tematów, jak trauma, opór i wspólnotowość.

Wszystkie wspomniane wyżej artykuły – mimo różnorodności tematów i podejść – łączy wspólny wektor: zwrot ku Ukrainie jako przestrzeni współodczuwania i współobecności. „Bliskość” nie oznacza tu komfortu ani jednoznaczności. Przeciwnie: jest formą etycznego napięcia. Nie chcemy domknąć tej kategorii definicją. Traktujemy ją raczej jako wstępną figurę spotkania – przestrzeń pośrednią, w której literatura i humanistyka stają się praktykami poznawczymi oraz polityką afektywnej gościnności. Być może to właśnie w tej relacyjnej, otwartej strukturze bliskości ukryta jest najważniejsza lekcja, jaką może nam dziś zaofiarować Ukraina – nie jako peryferia Europy, lecz jako jej wielogłosowe i autonomiczne centrum doświadczenia.

I.B

Bibliografia

- Gadamer, Hans-Georg. 2007. *Prawda i metoda. Zarys hermeneutyki filozoficznej*, przeł. Bogdan Baran. Warszawa: PWN.
- Hundorova, Tamara. 2002. *Femina melancholica. Stat' i kul'tura v hendernii utopii Ol'hy Kobyl'ians'koï*. Kyïv: Krytyka [Гундорова, Тамара. 2002. *Femina melancholica. Стат'я і культура в гендерній утопії Ольги Кобилянської*. Київ: Критика].
- Hundorova, Tamara. (2005) 2019. *The Post-Chornobyl Library: Ukrainian Postmodernism of the 1990s*, transl. Sergiy Yakovenko. Brighton, MA: Academic Studies Press.

- Hundorova, Tamara. 2008. *Kitch i literatura. Travestii*. Kyiv: Fakt [Гундорова, Тамара. 2008. *Кітч і література: Травестії*. Київ: Факт].
- Hundorova, Tamara. 2013. *Tranzytna kul'tura. Symptomy postkolonial'noi travmy: statti ta eseї*. Kyiv: Grani-T [Гундорова, Тамара. 2013. *Транзитна культура. Симптоми постколоніальної травми: статті та есеї*. Київ: Грані-Т].
- Lévinas, Emmanuel. 1998. *Całość i nieskończoność. Esej o zewnętrznosci*, przeł. Małgorzata Kowalska. Warszawa: PWN.
- Nancy, Jean-Luc. 2010. *Rozdzielona wspólnota*, przeł. Tomasz Załuski, Michał Gusiń. Wrocław: Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej.
- Ricoeur, Paul. 1989. *Język, tekst, interpretacja. Wybór pism*, przeł. Piotr Graff, Katarzyna Rosner. Warszawa: PIW.

***

Introduction: Closeness as the Figure of Cognition and Empathy

The starting point for the present thematic issue of *Studia Litteraria Universitatis Iagellonicae* is an intuition both simple and demanding: that “closeness,” the notion belonging to the language of emotions and relationships, can become an epistemic and research category insofar as it is critically reflected upon and turned into the tool for analysing literature, culture, memory and identity. “Closeness” does not mean the simple “being near,” or identification with the other, but as Emmanuel Levinas would have it, responsibility for the other (Levinas 1979), as Jean-Luc Nancy put it, “a being-in-common” in being separated (Nancy 1991), or as Paul Ricoeur suggested, a gesture of hospitality that precedes familiarity (Ricoeur 2006).

The closeness we refer to is the one shared through the common past, through language and its translational flows, through the topographies of memory and trauma, through the shared post-totalitarian experiences and present-day forms of resistance against disinformation violence and loss. This is how we understand closeness – as a project of openness and the communal work of imagination. We can identify a similar tone in Ukrainian literature, both in the classical and the contemporary one, from the vision of Lesya Ukrainka’s “spiritual geography,” through Pavel Tychyna’s existential landscapes to the traumatic spaces of Oksana Zabuzhko and Serhiy Zhadan. This Ukraine, being close nearby, is heteroglot, polyphonic, heterogenous, the one that speaks from various angles, through poetry, testimony, philosophy, archives and comics.

The fundamental goal of this issue is to foster reflection on how literary, cultural, and historical representations of Ukraine contribute to a network of meanings spanning memory and the present, geopolitics and intimacy, belonging and otherness. Thus, we propose not so much a study of identity, but rather a gesture of rapprochement, an attempt at grasping Ukraine as “the close Other” (cf. Gadamer 1989), as that which is both familiarised and elusive, familiar and yet not

fully accessible. Hence, we suggest reading Ukraine not as a separate “topic” but as the field of symbolic, historical, affective and literary relations in which the category of closeness constitutes the figure of cognition, empathy and responsibility. We are not so much interested in Ukraine as an “object of research,” but rather as the partner in an intercultural dialogue, as the “close Other,” present and yet not transparent, accessible and yet ungraspable in unequivocal, political and historical terms.

The articles collected in this issue take up the question of “near/dear Ukraine” from several perspectives: as the space of memory, as the archive of literary experiences and tropes, as the area of aesthetic, philosophical and translatorial negotiations. The collection does not strive to present a holistic picture, or homogeneous discourse. On the contrary, its strength lies in polyphony, locality and dispersion. It opens with an essay by one of the most distinguished Ukrainian academics, Tamara Hundorova, literary historian, cultural studies scholar and theorist at the Taras Shevchenko Institute of Literature in Kyiv, visiting professor at Harvard University and Princeton University, the author of, among others, *Femina melancholica. Стаття і культура в гендерній утопії Ольги Кобилянської* (*Femina melancholica. Gender and Culture in Olga Kobylyanska's Gender Utopia*; 2002), *Кітч і література: Травестії* (*Kitsch and Literature. Travesties*; 2008), *Транзитна культура. Симптоми постколоніальної травми* (*Transit Culture. Symptoms of Post-Colonial Trauma*; 2013), and *Післячорнобильська бібліотека. Український літературний постмодернізм* (*Post-Chernobyl Library. Ukrainian Literary Postmodernism*; 2019). As an intellectual working on modernity and postcolonial condition of Ukraine, she writes on the postcolonial trauma, analysing Ahatanhel Kryms'kyi's novel *Andrii Lahovs'kiï*. Her essay entitled “In the Mother’s World: the Postcolonial Hysteria” (translated into Polish by Iwona Boruszkowska) comes from Hundorova’s 2013 monograph on transit culture, offering a multilayered analysis of an unfinished modernist work, which Hundorova interprets as a record of colonial resentment and psychopathology of the enslaved subject. Reading Kryms'kyi's novel through the lens of Fanon's, Jameson's, and Pavlycho's works as well as through orientalist modernist figures, she demonstrates that hysteria, sexuality and symbolic violence are inherently inscribed into the colonial entanglement of the Ukrainian intellectual. Her essay resonates with current debates on Ukraine's postcolonial status, the female experience, and ways of resisting the violence of history, and at the same time serves as the framework for our entire confrontational, multilingual issue that pulsates with intellectual intensity and historical awareness.

In turn, Valentyna Los reconstructs the material traces of the Ukrainian-Polish intellectual community through an analysis of rare editions of Ukrainian classics held in the Faculty of Philology Library at the Jagiellonian University in Kraków. Her article is not only a bibliographic description, but also an essay on memory recorded in seals, stamps and signatures. It offers an analysis of closeness based on the haptics of text, its material, archival presence, and the shared time and space of the print culture. Aleksandra Ewelina Mikinka examines Ukraine as a cultural “borderland” through an analysis of Aleksander Groza's memoirs

and diaristic writings. She ponders the question how the author associated with the “Ukrainian school” of Polish Romanticism understood “Ukrainess.” Does closeness mean for him identification, fascination, or perhaps colonial projection? Mikinka employs the tools of postcolonial and cultural comparative studies, analysing the ambiguities and ambivalences of this author. Iwona Boruszkowska’s article restores the poetic dimension of Mykola Khvylovy’s *oeuvre*, reading it from the perspective of working-class aesthetics and the social entanglement of the lyrical subjectivity, while Mateusz Mościszko’s study presents another poet, Oleh Lysheha, showing his work as a transgressive project that combines shamanistic, spiritual and ecological elements in an alternative model of the poetics of presence. The following two articles by Paulina Feliksik and Elżbieta Niewiadoma shift the focus towards the future, or rather futures of Ukraine, reconstructed through catastrophic language and postapocalyptic visions. Paulina Feliksik analyses the Chernobyl discourse as structurally open-ended, still alive and affectively unspecified, hence, as a space that calls to be read not as an archive, but as a “present past.” In turn, using Kateryna Kosheleva’s *For Their Own Good*, Elżbieta Niewiadoma demonstrates how contemporary comic art becomes a vehicle for social fears, new aesthetic codes and alternative visions of the future, often post-apocalyptic ones, yet rooted in the question of social justice. The Chernobyl discourse is presented here as a dynamic, symbolic matrix, while webcomics are shown as a medium of new social sensitivity, dealing with topics such as trauma, resistance and community.

Despite the diversity of topics and approaches, all the articles share the common angle: the turn towards Ukraine as a space of compassion and co-presence. Hence, closeness does not signify comfort or unequivocality. On the contrary, it constitutes a form of ethical tension. We do not wish to pinpoint closeness with a definition. Rather, we treat it as a preliminary figure of encounter – an intermediate space in which literature and the humanities become cognitive practices and the politics of affective hospitality. Perhaps it is precisely this relational, open structure of closeness that hides the most important lesson Ukraine can offer us today – that it is not a periphery of Europe, but its polyphonic and autonomous center of experience.

I.B

References

- Gadamer, Hans-Georg. (1960) 1989. *Truth and Method*, transl. revised by Joel Weinsheimer and Donald G. Marshall. 2nd rev. ed. London: Sheed & Ward.
- Hundorova, Tamara. 2002. *Femina melancholica. Stat' i kul'tura v hendernii utopii Ol'hy Kobyljans'koï*. Kyïv: Krytyka [Гундорова, Тамара. 2002. *Femina melancholica. Стат' і культура в гендерній утопії Ольги Кобил'янської*. Київ: Критика].
- Hundorova, Tamara. (2005) 2019. *The Post-Chernobyl Library: Ukrainian Postmodernism of the 1990s*, transl. Sergiy Yakovenko. Brighton, MA: Academic Studies Press.

- Hundorova, Tamara. 2008. *Kitch i literatura. Travestii*. Kyiv: Fakt [Гундорова, Тамара. 2008. *Кімч і література: Травестії*. Київ: Факт].
- Hundorova, Tamara. 2013. *Tranzytna kul'tura. Symptomy postkolonial'noi travmy: staty ta eseї*. Kyiv: Grani-T [Гундорова, Тамара. 2013. *Транзитна культура. Симптоми постколоніальної травми: статті та есеї*. Київ: Грані-Т].
- Levinas, Emmanuel. (1961) 1979. *Totality and Infinity: An Essay on Exteriority*, transl. Alphonso Lingis. Hague–Boston–London: Martinus Nijhoff Publishers.
- Nancy, Jean-Luc. (1986) 1991. *The Inoperative Community*, ed. Peter Connor, transl. Peter Connor, Lisa Garbus, Michael Holland, Simona Sawhney. Minneapolis–Oxford: University of Minnesota Press.
- Ricoeur, Paul. 2006. *On Translation*, transl. Eileen Brennan. London: Routledge.